

Т.К.Завгородня, І.В.Стражнікова

Україна, Івано-Франківськ, ПНУ ім. Василя Стефаника

Залучення студентів до науково-дослідної роботи як фактор підготовки їх до неперервної освіти

У сучасних умовах, коли освіта у світі стає основою конкуренції, змаганням за те, яке місце кожна людина, країна посідатиме, основним виміром прогресивності країни, важелем у подальшому прогресі даної країни є рівень розвитку особистості. Тому, як зауважує президент АПН України В. Кремень, необхідно “зробити освіту найбільш пріоритетною галуззю життя і діяльності... Знання мають стати сутністю особистості, основою поведінки життя і діяльності людини” [3, с. 3]. Водночас це повинна бути людина з інноваційною культурою, інноваційним типом мислення, здатністю й готовністю до інноваційної діяльності, одним словом – самодостатньою. Це повинна бути людина, яка володіє не тільки українською, російською, а й обов’язково англійською чи іншою мовою міжнародного спілкування, “адже в світі не буде місця фахівцю з України, який вільно не володіє іноземною мовою” [6, с. 4]. Крім того посилення підготовки студентів до науково-дослідної роботи обумовлюють такі фактори, як: збільшення інформації у сфері педагогічних технологій та у наукових галузях, що вимагає потребу озброєння методами наукового пізнання; нестандартність педагогічних ситуацій, з якими стикається практик освітньої галузі; необхідність індивідуалізації навчально-виховного процесу, що вимагає постійного дослідження змін у рівні вихованості та підготовленості учнів і науково-обґрунтованого вибору інноваційних технологій, оцінки результативності їх впливу; цілеспрямоване вивчення життєдіяльності школяра у взаємодії з батьками, учнями, вчителями, позашкільним середовищем, класним і шкільним колективами.

Підвищення ефективності науково-дослідницької роботи є вимогою й Болонського процесу, яку необхідно вирішувати у всеукраїнському масштабі. Самі по собі принципи, які покладено в основу Болонських декларацій, на нашу думку, логічні й послідовні. Справа не в них, а в нашому намаганні як можна швидше застосувати їх в практику вітчизняного навчального процесу.

Однак, ми повинні твердо зрозуміти, що Болонський процес – це зовсім інша система освіти порівняно з тією, до якої ми звикли. Добра вона чи погана – в даному випадку не має значення. Важливо те, що вона інша.

Існують різні варіанти виміру температури: Цельсій, Реомюр, Фаренгейт... Існують метри і дюйми... Що краще, що гірше? Так питання

не стоїть. Треба просто прийняти конкретну існуючу систему й послідовно нею користуватися, не в якій мірі не змішуючи їх, тому що нічого доброго з цього не вийде.

Наша ж біда як раз в тому, що ми намагаємося сумістити дві зовсім різні системи: нашу, яка послугувала нам багато десятиліть вірою і правдою й давала непогані результати, та іншу, яка теж не вчора виникла і теж має немалі досягнення. Отже потрібно обрати одну з них – і при цьому ні в якому випадку не поєднувати несумісне. Особливо це відчутно при включенні студентів до науково-дослідницької роботи, яка в основі своїй будується з урахуванням інтересів і здібностей майбутніх фахівців, і вимагає переважно індивідуальних форм навчання.

Виникає запитання, що в цій ситуації залишається від класно-урочної системи, яка спокійно існує з часів Яна Амоса Коменського? А нічого, тому що постійних студентських груп не існує, тому що там на першому плані не колектив, а особистість, тому що там кожен студент має індивідуальний план, який побудований в залежності від його бажань, запитів, а не від декана з його розкладом і т.д.

Сутність Болонського процесу – в увазі до кожного окремого студента; в керівництві його індивідуальною роботою. Не в лекціях, а в консультаціях. Чи готові ми до цього? І, взагалі, скільки це буде коштувати? Чи є на це гроші – і гроші немалі?! Яке місце в картках навчального навантаження буде займати керівництво індивідуальною роботою студентів? Чи буде усвідомлено, що саме цей вид навчальної діяльності, одночасно “навантаження викладача” є найважливішими? Чи буде у викладача взагалі й у професора зокрема місце для проведення такої індивідуальної роботи?

Усе вищезазначене означає й те, що кількість викладачів повинна бути збільшена практично вдвічі, якщо не втричі. Чи реально це? І чи не вийде так, що всі розмови про Болонський процес залишаться простою “говорильнею”? Один із героїв творів Щедрина радив: “Освіту впроваджувати помірно, по можливості без кровопролиття...”.

Все це вимагає змін у навчальній діяльності ВНЗ, зокрема: побудови навчального процесу на шані й повазі, таланті й здібностях кожного студента; створення умов для підготовки демократичної людини, здатної жити і функціонувати в глобальному середовищі; вироблення у майбутніх фахівців умінь та навичок спілкування зі світом, громадянами інших країн; підготовки технологічної людини, здатної освоїти новацію; формування особистості, яка розуміє безальтернативність ринку, психологічно підготовлена до вступу в ринкові відносини. А щоб “завоювати” ринок освіти необхідно постійно думати про зростання професійної

майстерності, компетентності, професіоналізму, а також іміджу майбутнього вчителя.

Важливою складовою педагогічної компетентності студентів є наявність в них високого рівня дослідницьких здібностей. А це вимагає цілеспрямованої роботи викладачів ВНЗ як у навчальній, так і в позааудиторній роботі. У науковій літературі використовуються різні терміни, які характеризують самостійну, або під керівництвом викладача, творчу діяльність студентів по вдосконаленню цих здібностей: “науково-дослідна робота”, “науково-дослідницька діяльність”, “самостійно-дослідницька діяльність”.

Так, “науково-дослідна робота ВНЗ важлива складова навчального процесу, органічна частина освіти, базовий елемент і рушійна сила її розвитку. Залучення студентів до цього напрямку діяльності є одним із найважливіших завдань науково-дослідної роботи ВНЗ” [4, с. 554]. Тому, що вона реалізує важливі функції удосконалення навчально-виховного процесу, розширює коло різноманітних наукових проблем, що сприяє “розширенню світогляду, виховують потяг до самоосвіти, розвитку мислення, уміння спостерігати, аналізувати, навичок самостійної творчої дослідної роботи тощо” [4, с. 554].

Науково-дослідницька діяльність студентів (НДДС) у вищій школі розглядається як важливий компонент підготовки висококваліфікованих кадрів відповідних профілів і спрямована на розв’язання таких завдань: формування наукового світогляду, оволодіння студентами методологією й методами наукового дослідження; розвиток творчого мислення та індивідуальних здібностей; задоволення наукових інтересів студентів у певному напрямі шляхом залучення їх до розв’язання наукових проблем; прищеплення студентам навичок самостійної науково-дослідницької діяльності; формування вмінь виконувати курсові, дипломні та магістерські роботи, підготовки наукових публікацій; створення та розвиток наукових шкіл, проблемних груп, творчих колективів тощо. Всі форми НДДС поділяються на дві групи. А саме: ті, що є складовою частиною навчально-виховного процесу (підготовка наукових рефератів на задану тему; виконання дослідницьких лабораторних робіт і домашніх завдань, що містять елементи творчого пошуку; дослідницькі завдання на усіх видах практики; виконання курсових, дипломних (кваліфікаційних) проектів); ті, що виконуються в позааудиторний час (студентські гуртки і проблемні групи, студентське науково-творче товариство).

За твердженням М.О. Князян феномен “самостійно-дослідницька діяльність” студента – “це є пізнавальна діяльність творчого характеру, яка, з одного боку, сприяє розвитку, з іншого боку, вимагає для власного саморозгортання, методологічної функціональності особистості, її

системного критичного науково-концептуального мислення, володіння технікою рефлексивного самопізнання, високою процесуально-технологічною спроможністю ефективної реалізації пошукової роботи на засадах поліпарадигмальності” [2, с. 8].

Наведені визначення дають право стверджувати, що перші два – тотожні, а третє є технологією самостійно-дослідницької діяльності, яка передбачає ознайомлення студентів із системою цієї діяльності для їх активного включення у науково-педагогічну творчість. Тому стає зрозумілим, що тільки тоді, коли формування самостійно-дослідницької діяльності студентів і магістрів носить цілеспрямований систематичний характер у навчально-виховному процесі та в позааудиторній роботі через систему самостійно-дослідницьких завдань (індивідуальні завдання творчого характеру) можна ефективно включити студентів у дослідну роботу з розв’язання актуальної наукової проблеми.

Сприятливі умови для розвитку в студентів навичок науково-дослідної роботи є при викладанні всіх, без винятку, педагогічних дисциплін (“Вступ до педагогічної професії”, “Педагогіка”, “Історія педагогіки”, “Основи наукових досліджень”, “Педагогіка вищої школи”, “Методологія та методика психолого-педагогічного дослідження”). Свідченням цього є заплановані в навчальних програмах обов’язкові для виконання завдання для самостійної та індивідуальної роботи. Але їх результативність часто залежить від методів, форм і засобів навчання. Так, наприклад, активізують учіння студентів різні методи (особливо моделювання), що застосовують під час проведення аудиторних занять, при розв’язанні нестандартних завдань (задач), проведення різної складності досліджень.

У процесі розв’язування завдань (задач) ми виділяємо такі етапи:

- усвідомлення проблеми, способи розв’язання якої невідомі;
- розчленування задачі на шукані і дані;
- виявлення залежності між шуканими і даними, яке часто супроводжується висуванням гіпотез та їх частковою перевіркою;
- пошук і здійснення розв’язання;
- перевірка розв’язання.

Кожна складна задача створює проблемну ситуацію, на розв’язання якої спрямовано пізнавальні можливості студента. Задачі ефективно активізують діяльність студента лише в тому разі, якщо викладач чітко визначить функцію кожної задачі та її місце в системі задач, зв’язок задачі з теоретичним матеріалом, який заздалегідь має бути актуалізований. Важливою формою науково-дослідницької роботи майбутніх фахівців-педагогів є педагогічна практика всіх рівнів, а саме: в літніх оздоровчих таборах, в навчальних закладах. Саме там вони безпосередньо стикаються з необхідністю практичного використання різноманітних методів

психолого-педагогічних досліджень для ознайомлення з учнями, вивчення колективів, інтересів дітей, шляхів уникнення конфліктів, написання характеристики на учнів, колектив, грамотне ведення щоденника психолого-педагогічних спостережень, творчої роботи за підсумками проходження практики. Велике значення у виробленні в студентів навичок науково-дослідної роботи є опис досвіду їх роботи в контексті науково-теоретичних засад конкретного процесу. Наприклад, підготовка експерт-повідомлення “Науково-теоретичні засади особистісно орієнтованого виховання та її реалізація в практиці роботи навчального закладу”, розробка концептуально-компаративного конструкту “Мета виховання сучасної школи і шляхи її реалізації”, укладання “Банку варіантів виховних заходів” (за визначеною темою і метою).

Особливий потенціал у підготовці студентів до науково-дослідницької роботи несе педагогічна (асистентська) практика магістрів, яка передбачає не тільки ознайомлення зі специфікою педагогічної діяльності викладача ВНЗ I-II та III-IV рівнів акредитації, оволодіння уміньми та навичками організації навчальної, виховної, а й наукової роботи зі студентами, проведення науково-дослідної роботи в умовах, що максимально наближені до майбутньої професійної діяльності магістра. Її мета – комплексний характер і забезпечення як загальноосвітньої, так і фахової підготовки з різних напрямів роботи, одним з яких є науковий – підготовка магістра як науковця. Цей напрям передбачає: підбір матеріалів з теми магістерського дослідження; підготовку наукової статті за темою роботи, її друк; допомога студентам під час аудиторної та позааудиторної роботи у використанні елементів науково-дослідницької діяльності, вивчення й узагальнення форм контролю умінь і навичок студентів з дисципліни; використання методів соціологічного опитування під час збору матеріалів до теми магістерської роботи; вивчення особливостей організації системи наукової роботи студентів з дисципліни; підготовка й проведення зі студентом (групою студентів) заходу з конкретної наукової проблеми [5, с. 11].

Основою науково-дослідницької роботи студентів у ВНЗ є така навчальна дисципліна, як “Вступ до педагогічної професії”, яка в навчальному процесі забезпечує не тільки викладання дисциплін психолого-педагогічного циклу (“Педагогіка”, “Психологія”, “Методика виховної роботи”, “Методика викладання предмету” та ін.), а й дає їх теоретичне підґрунтя включення в наукову студентську діяльність і формує перші навички її виконання. Ця дисципліна передбачає розгляд таких питань: система самовиховання; самостійна робота над навчальною та науковою літературою; самодіагностика, самопізнання й самовиховання, формування професіоналізму вчителя. Як засвідчує досвід

роботи, її вивчення позитивно впливає на становлення майбутнього дослідника: виконання студентами індивідуальних завдань творчого характеру, передбачених навчальним планом для самостійної роботи, обов'язково вимагають креативно-пошукового підходу для їх виконання. Наприклад, у цьому курсі такими завданнями можуть бути: “Скласти Кодекс учителя”, написати твір-роздум “Учитель ХХІ століття”, “Мій ідеал учителя” і творчо їх презентувати; здійснити самодіагностику рівня розвитку психологічних процесів, індивідуально-типологічних особливостей, характеру спілкування, рівня соціально-психологічної зрілості особистості за результатами якої скласти самохарактеристику і порівняти її з професіограмою вчителя, визначити розбіжності, спланувати заходи розвитку і вдосконалення професійних знань, умінь, здібностей, особистісних якостей тощо. І все це має виконуватися у щоденнику професійного становлення студента. Виконання вищезазначених завдань не тільки сприяє ознайомленню студентів з різними методами дослідження і формами їх фіксації, опрацювання наукової літератури (пошук тестів, різноманітних методик дослідження), а й створює можливість використовувати їх для проведення невеликих досліджень з вивчення конкретної проблеми серед однокурсників, людей найближчого оточення. І як результат студент повинен написати наукову статтю для участі у студентській конференції в межах або за межами навчального закладу.

Як засвідчує досвід роботи, проведене спостереження, ще більший ефект розвитку в майбутніх фахівців умінь і навичок науково-дослідної роботи спостерігається, якщо до попередніх додати систему самостійно-дослідницьких завдань, які впроваджуються при вивченні вищезазначених педагогічних дисциплін. За основу розробки таких завдань доцільно взяти рекомендації М.О. Князян, за якими систему організації завдань розподілено за фазами (препаративна, модифікаційна і креативна) і за компонентами самостійно-дослідницької діяльності (мотиваційно-ціннісний, змістовий, процесуально-операційний, рефлексивний). Кожне завдання супроводжується узагальненим алгоритмом його виконання, що, як зауважує автор, “дозволяє “розбити” самостійне дослідження на окремі кроки, забезпечити самоконтроль та самооцінку якості кожного кроку, урегулювати режим дослідження” [2, с. 48].

Прикладом таких завдань можуть служити самостійно-дослідницькі завдання з курсу “Історія педагогіки” для студентів філологічного факультету. Наприклад, в темі “Розвиток педагогічної думки в Росії у ХVІІІ – ХІХ століттях” студентам пропонувалося написати компаративно-аналітичне есе прогностичного характеру “М.Ломоносов і М. Пирогов про доцільність наукової роботи студентів: погляд у майбутнє”, “Значущість ідей В.Вахтерова в оптимізації дослідницької діяльності студентів на

сучасному етапі”, утворити концептуально-компаративний конструкт “Дослідницький метод у навчанні крізь призму ідей П. Блонського, С. Шацького, К. Ягодовського”.

Таким чином, щоб підготувати у ВНЗ не тільки спеціаліста, а й сформуванати громадянина, його світогляд, усвідомлення ним необхідності неперервної освіти в контексті проблем сучасного суспільства необхідна рішуча перестройка всієї вузівської системи навчання, посилення її науково-дослідного компонента. Отже, однією зі складових концепції ВНЗ має бути плекання і супровід особистості педагога та учня як вищої цінності буття, суб’єкта пізнавального мислення, людини культури, успішної й впевненої, спроможної реалізувати свій потенціал, досягти успіху у навчанні, педагогічній діяльності та в різних напрямках життєдіяльності. Умовою творення вільного інтелектуала є духовно та інтелектуально збагачене освітнє середовище, в якому пріоритетними цінностями є духовність, культ знань та гуманні особистісні взаємини між усіма учасниками навчально-виховного процесу [1, с. 176].

Література

1. Єршова В., Чеховська Л. Реалізація культурологічного підходу до навчально-виховного процесу // Освіта і управління. – 2006. – № 3-4. – С. 173-179.
2. Князян М.О. Самостійно-дослідницька діяльність майбутнього педагога: структура, функції, засоби активізації: Навчальний посібник / М. О. Князян. – Ізмаїл: Сміл, 2006. – 136 с.
3. Кремінь В. Виступ на підсумковій колегії МОНУ “Пріоритети МОН – якісна освіта, демократизація, духовність” // Освіта України. – 2006 (29 серпня). – С. 2-4.
4. Микотюк О.М. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г.Кремінь. – К.:Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Педагогічна практика студентів освітньо-кваліфікаційного рівня “Магістр”: методичні рекомендації/ Упоряд. Завгородня Т.К., Прокопів Л.М., Стражнікова І.В. / Т.К.Завгородня, Л.М.Прокопів, І.В. Стражнікова. Івано-Франківськ, 2007. – 78 с.
6. Табачник Д. Виступ на підсумковій колегії МОНУ “Пріоритети МОН – якісна освіта, демократизація, духовність” // Освіта України. 2006 , 29 серпня. – С. 2-4.